

ARTYKUŁY

Alicja Jagielska-Burduk

ajagielska@uni.opole.pl
orcid.org/0000-0001-6696-8004
Uniwersytet Opolski
Centrum Prawa Ochrony Dóbr Kultury UNESCO
ul. Katowicka 87a
45-060 Opole

Joanna Markiewicz

komitet@unesco.pl
orcid.org/0000-0002-1345-6221
Polski Komitet do spraw UNESCO
Plac Defilad 1
00-901 Warszawa

Zagadnienie inwentarzy w muzeach i inwentaryzacji kolekcji w świetle dorobku normatywnego UNESCO*

Museum inventories and inventorying of collections
in light of the UNESCO legal framework

Summary: This article presents the problem of inventories in museums and inventories of collections in light of the UNESCO normative legal framework in cultural conventions and soft law (UNESCO recommendations). The authors aim to present issues related to the implementation of the UNESCO 1970 Convention, UNESCO's recommendations for museums, and the importance of the inventory of cultural property in the fight against illicit trafficking of movable objects. Given new challenges, including recent armed conflicts, the inventorying of cultural property is particularly important in this context. It also constitutes an essential element in the protection system at the national and international levels. UNESCO's planned projects to provide further

* Artykuł powstał w wyniku realizacji projektu badawczego „Prawne formy zarządzania dziedzictwem kulturowym w Europie w perspektywie prawnoporównawczej”, nr UMO-2019/35/B/HS5/02084, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

support for inventories, such as a practical guide on inventories and illicit trafficking of cultural property, are highly relevant and welcomed.

Keywords: UNESCO, inventories, collections, international obligations, standard-setting role

Streszczenie: W artykule przedstawiono zagadnienia inwentarzy w muzeach i inwentaryzacji kolekcji w świetle dorobku normatywnego UNESCO jako podmiotu wyznaczającego standardy zawarte w dokumentach wiążących i o charakterze *soft law* (zalecenia). Zaprezentowano kwestie związane z implementacją Konwencji UNESCO z 1970 r. dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, z rekomendacjami UNESCO dotyczącymi muzeów oraz ze znaczeniem ewidencjonowania dóbr kultury w walce z nielegalnym obrotem ruchomymi składnikami dziedzictwa kultury. Wobec nowych wyzwań, w tym ostatnich konfliktów zbrojnych, ewidencjonowanie dóbr kultury jest szczególnie ważne w walce z nielegalnym obrotem dobrami kultury i w systemie ochrony na poziomie krajowym i międzynarodowym. Istotne są planowane przez UNESCO nowe projekty dotyczące dalszego wspierania inwentaryzacji oraz praktycznego przewodnika na temat inwentarzy i nielegalnego handlu dobrami kultury.

Słowa kluczowe: UNESCO, inwentarze, kolekcja, zobowiązania międzynarodowe, wyznaczania standardów

Celem opracowania jest przedstawienie zagadnienia inwentarzy w muzeach i inwentaryzacji kolekcji w świetle dorobku normatywnego UNESCO, zarówno w dokumentach wiążących, jak i o charakterze *soft law*. W artykule zostaną zaprezentowane kwestie związane z implementacją różnych konwencji i rekomendacjami UNESCO dotyczącymi muzeów oraz ze znaczeniem ewidencjonowania dóbr kultury w walce z nielegalnym obrotem ruchomymi składnikami dziedzictwa kultury. Problematyka inwentaryzacji dóbr kultury pojawia się w postanowieniach Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzonej w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r.¹, a także w związku z zabezpieczeniem dóbr przed zniszczeniem i na skutek konfliktów zbrojnych².

¹ Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106.

² Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r., sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r., Dz. U. z 2012 r., poz. 248; Kon-

Dokumentowanie i inwentaryzowanie zbiorów jest jednym z głównych narzędzi w walce z nielegalnym handlem dobrami kultury. Dodatkowo wobec wyzwań dla muzeów związanych z pandemią i udostępnianiem kolekcji online pojawia się kwestia inwentarzy, dokumentowania kolekcji, a także wykorzystania sieci online do tworzenia, udostępniania i zabezpieczenia danych dotyczących zbiorów. W wielu aktach normatywnych UNESCO – konwencjach i rekomendacjach, a także w ustawodawstwach krajowych i różnych kodeksach etycznych podkreśla się znaczenie systemów inwentaryzacji dla ochrony dóbr kultury.

Należy zwrócić uwagę, że dokumentowanie, ewidencjonowanie dóbr kultury czy kolekcji może mieć różny skutek. W dokumentach UNESCO jest przede wszystkim mowa o konieczności tworzenia ewidencji i funkcji dokumentacyjnej. Przykładowo dzięki ujęciu dobra lub zabytku w rejestrze zabytków czy inwentarzu muzealiów obiekt będzie objęty ochroną prawną określoną w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami³, a zatem dokonanie wpisu do jednego z wyżej wymienionych rejestrów publicznych oznacza objęcie ochroną. Co więcej, fakt ujęcia zabytku w inwentarzu muzeów może wzmocnić dodatkowo ochronę obiektu, np. poprzez konstrukcję *res extra commercium*, powiązaną z faktem przynależności do zbiorów publicznych i inwentarzem. W innych przypadkach mamy do czynienia z czynnością materialno-techniczną niewywołującą skutków prawnych i niezmieniącą statusu prawnego dobra. Istnienie ewidencji dobra może mieć kluczowe znaczenie dowodowe, a jeśli informacja jest ogólnodostępna – także w kontekście oceny dopełnienia obowiązków *due diligence* i oceny okoliczności nabycia dobra.

Znaczenie inwentarza muzealiów poruszono także na w dniach 1-3 czerwca 2022 r. na zjeździe delegatów muzeów polskich „Muzeum XXI Wieku. W 100-lecie I zjazdu muzeów polskich w Poznaniu”⁴. W wystąpieniu pt. „Muzeum unormowane, czyli spojrzenie na historię prawa muzeów w Polsce” Kamil Zeidler powiedział, że „toniemy w morzu norm prawnych”. Co więcej, normy te ulegają zmianom, wypracowywane są nowe rozwiązania na poziomie międzynarodowym. W tym kontekście UNESCO jest określane jako *standard-setter*, czyli podmiot, który ma ustalać standardy, rozwiązania modelowe w dziedzinach należących do jego kompetencji i wspierać ich wdrażanie. Problematyka inwentarzy jest jednak w skali globalnej bardzo zróżnicowana, co wynika z charakteru zbiorów, podmiotu depozytariuszy (zbiory muzealne, w tym muzeów publicznych, zbiory prywatne, zbiory ludności rdzennej i społeczności). Ewidencjonowanie zbiorów odbywa się w różny sposób,

wencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r., Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212.

³ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 840.

⁴ *Muzeum XXI Wieku. W 100-lecie I zjazdu muzeów polskich w Poznaniu*, <https://konferencja100.pl> [dostęp: 31.08.2022].

wiele zależy od charakteru dobra i od możliwości przygotowania dokumentacji w miejscu jego przechowywania.

W listopadzie 2021 r. na 41. Sesji Konferencji Generalnej zatwierdzono projekt *Strategii średnioterminowej UNESCO na lata 2022-2029* (41 C/4)⁵ oraz projekt *Programu i budżetu UNESCO na lata 2022-2025* (41 C/5)⁶. W pierwszym dokumencie jest mowa o walce z grabieżą nielegalnym handlem dobrami kultury w związku z „odbudową odporności sektorów, które wyszły z kryzysu COVID-19; zajęciem się nowymi lukami w danych i polityce uwzględniającej włączenie społeczne i dialog międzykulturowy”⁷. Celowe niszczenie, nielegalny handel i nielegalne wykopaliska archeologiczne są zatem postrzegane jako kwestie zagrażające pokojowi i bezpieczeństwu międzynarodowemu, które dotyczą wszystkich krajów, a nie tylko kilku wybranych.

W *Rekomendacji UNESCO w sprawie środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu wywozowi, przywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury* postuluje się, aby „każde państwo członkowskie opracowało i stosowało procedury identyfikowania dóbr kultury, które znajdują się na jego terytorium, i sporządziło krajowy spis tego majątku. Włączenie dobra kultury do inwentarza nie powinno powodować żadnych zmian w prawie własności tego dobra” (art. III p. 10)⁸.

Konwencja UNESCO z 1970 r. dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury podkreśla znaczenie systemów inwentaryzacji dla ochrony dóbr kultury państw stron Konwencji. Artykuł 5b Konwencji zachęca je do „ustanowienia i prowadzenia na bieżąco, na podstawie krajowego rejestru chronionych dóbr, wykazu ważnych dóbr kultury, publicznych i prywatnych, których wywóz stanowiłby znaczne zubożenie narodowego dziedzictwa kulturalnego”. Artykuł 5c wzywa także kraje członkowskie do „popierania rozwoju lub tworzenia instytucji naukowych i technicznych (muzea, biblioteki, archiwa, laboratoria, pracownie itp.), koniecznych do zapewnienia konserwacji i upowszechniania dóbr kultury”. Z kolei art. 7b podkreśla znaczenie inwentarzy jako warunku restytucji i zwrotu dóbr kultury⁹ i zobowiązuje państwa do zapobiegania przywozowi na swoje terytorium dóbr kultury

⁵ *Medium-Term Strategy for 2022-2029* (41 C/4), UNESCO 2022, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378083?posInSet=4&queryId=f4082765-2f1f-4710-a706-047db14472d1-draft-data-297> [dostęp: 31.08.2022].

⁶ *Draft Programme and budget for 2022-2025* (41 C/5) – UNESCO 2021, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375756> [dostęp: 31.08.2022].

⁷ *Medium-Term Strategy for 2022-2029* (41 C/4), s. 18.

⁸ *Recommandation concernant les mesures a prendre pour interdire et empecher l'exportation, l'importation et le transfert de propriete illicites des biens culturels*, w: *Actes de la conférence générale. Resolutions*, Treizième session UNESCO, Paris 1964, s. 155-157, <http://orcp.hustoj.com/wp-content/uploads/2015/10/114581f.pdf> [dostęp: 31.08.2022].

⁹ Por. P. O'Keefe, *Commentary on the 1970 UNESCO Convention* 2nd ed., Institute of Art and Law, Bulth Wells 2007, s. 49.

skradzionych z muzeów lub z publicznych zabytków religijnych i świeckich, a także z innych podobnych instytucji, pod warunkiem, że dobra te mają odpowiednią dokumentację jako należące do inwentarzy tych instytucji. Treść postanowień Konwencji może budzić wątpliwości odnośnie do zakresu zastosowania, a co za tym idzie – skuteczności, ponieważ prowadzenie inwentarzy nie jest w równym stopniu zaawansowane w skali międzynarodowej¹⁰. Inne instrumenty, takie jak Konwencja UNIDROIT z dnia 24 czerwca 1995 r. o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury¹¹ oraz dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/60/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego¹², także przewidują silniejszą ochronę dobra pochodzącego z kolekcji publicznych. Wiąże się to np. z dłuższym terminem na wniesienie roszczenia.

Przyjęte w 2015 r. *Wytyczne operacyjne dotyczące wdrażania Konwencji o środkach zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury*¹³ zawierają zalecenie dotyczące m.in. ewidencjonowania dóbr kultury, inwentaryzacji i tworzenia list dóbr należących do zasobów państwa i osób prywatnych, których wywóz stanowiłby stratę dla ich dziedzictwa. W dokumencie uznano te działania za kluczowy czynnik ochrony przed kradzieżą i nielegalnym handlem własnością kulturową (s. 33-38).

Podobnie Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji¹⁴ w art. 11 postuluje konieczność posiadania przez każde państwo inwentarza nieruchomości dziedzictwa narodowego:

Każde Państwo będące Stroną niniejszej Konwencji przedkłada Komitetowi Światowego Dziedzictwa, w miarę wszelkich możliwości, wykaz dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, znajdujących się na jego terytorium i zasługujących na wpisanie na listę przewidzianą w ustępie 2 niniejszego artykułu. Wykaz ten, którego nie uważa się

¹⁰ K. Zalaśńska, *Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r.*, w: W. Kowalski, K. Piotrowska-Nosek, H. Schreiber, K. Zalaśńska, *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, red. K. Zalaśńska, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014, s. 211.

¹¹ 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 24 June 1995), <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/> [dostęp: 31.08.2022].

¹² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/60/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego, zmieniająca rozporządzenie (UE) nr 1024/2012 (wersja przekształcona), Dz. Urz. UE L 159 z 28.05.2014.

¹³ *Operational Guidelines for the Implementation of the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (UNESCO, Paris, 1970), https://en.unesco.org/sites/default/files/operational_guidelines_en_final_final_1.pdf [dostęp: 18.08.2022].

¹⁴ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190.

za wyczerpujący, powinien zawierać dokumentację dotyczącą miejsca położenia tych dóbr i znaczenia, jakie one przedstawiają.

Dobra są wpisywane na listę informacyjną. Trzeba jednak dodać, że muzea archeologiczne i etnograficzne, które posiadają zabytki nieruchome, w tym archeologiczne, mogą być objęte tym wykazem. Warto odnotować, że termin „inwentarz” używany w instrumentach prawnych UNESCO, tłumaczony w tekście tej Konwencji jako „wykaz”, dotyczy w tym przypadku nieruchomości dziedzictwa. Kwestia ewidencji i rejestrów zabytków nieruchomych nie będzie jednak przedmiotem szerszych rozważań.

W *Zaleceniu UNESCO z 2015 r. dotyczącym ochrony i promowania muzeów i kolekcji, ich różnorodności oraz roli w społeczeństwie*¹⁵, w p. II.8 odnoszącym się do głównych funkcji muzeów, wskazuje się, że:

Kluczowym elementem w zarządzaniu zbiorami muzealnymi jest stworzenie i utrzymywanie profesjonalnego spisu eksponatów i regularna kontrola zbiorów. Spis eksponatów stanowi istotne narzędzie ochrony muzeów, które zapobiega i zwalcza nielegalny handel dziełami sztuki oraz wspomaga w wykonywaniu obowiązków wynikających z ich roli w społeczeństwie. Spis eksponatów pomaga również w sprawnym zarządzaniu przewozem zbiorów.

Z kolei Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów¹⁶ w art. 2.20 stanowi, że:

(z)biory muzealne powinny posiadać dokumentację prowadzoną zgodnie z obowiązującymi regułami zawodowymi. Dokumentacja ta powinna zawierać pełne dane identyfikacyjne, opis każdego przedmiotu, a w szczególności proveniencję, stan zachowania, sposób postępowania z nim i miejsce przechowywania. Dane te należy przechowywać w bezpiecznym miejscu, zapewniając zarazem działanie systemu umożliwiającego dostęp do niego pracownikom muzeum oraz innym uprawnionym użytkownikom.

W *Zbiorze zasad sporządzania dokumentacji muzealnej* (pkt 1.2.5. 14. *Information and procedures*)¹⁷ opracowanym przez Komitet Dokumentacji Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM-CIDOC) wskazuje się, że jeśli istniejąca kolekcja nie jest odpowiednio udokumentowana, muzeum powinno wdrożyć program aktualizacji dokumentacji w ustalonym terminie. Źródłem informacji w tym przypadku może być inwentaryzacja fizyczna oraz przegląd oryginalnych rejestrów i akt. Priorytetem powinno być sporządzenie podstawowego inwentarza zbiorów, zawierającego

¹⁵ *Zalecenia dotyczące ochrony i promowania muzeów i kolekcji, ich różnorodności oraz roli w społeczeństwie*, Paryż, 20 listopada 2015 r., [https://nimoz.pl/files/articles/194/zalecenia_UNESCO_w_sprawie_muzeow_PL_-_NIMOZ_\(2\).pdf](https://nimoz.pl/files/articles/194/zalecenia_UNESCO_w_sprawie_muzeow_PL_-_NIMOZ_(2).pdf) [dostęp: 21.08.2022].

¹⁶ Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/poland.pdf> [dostęp: 20.08.2022]. ICOM – International Council of Museums (Międzynarodowa Rada Muzeów).

¹⁷ *Statement of principles of museum documentation*, CIDOC Documentation Standards Working Group, 6 June 2012, Version 6.2, https://cidoc.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/6/2020/03/principles6_2.pdf [dostęp: 20.08.2022].

kluczowe informacje o każdym obiekcie, takie jak: unikatowy numer, miejsce przechowywania, nazwa obiektu i stan zachowania.

Zagadnienia dotyczące ewidencjonowania dóbr kultury, znaczenia inwentarzy i sposobów ich usprawnienia były jednym z głównych punktów agendy IX sesji Komitetu Pomocniczego Konferencji Państw Stron Konwencji UNESCO z 1970 r.¹⁸, która odbyła się w maju 2021 r. Wypada nadmienić, że Komitet Pomocniczy został powołany w 2012 r. i składa się z przedstawicieli 18 państw stron Konwencji (w tym Polski w kadencji 2021-2025). Komitet ma za zadanie m.in. promowanie celów konwencji i wzmocnienie procesu jej wdrażania, przegląd raportów krajowych przedstawionych Konferencji Generalnej przez państwa strony, określanie obszarów problemowych wynikających z implementacji Konwencji, zwłaszcza związanych z ochroną i zwrotem dóbr kultury. W trakcie sesji Komitet Pomocniczy podjął decyzję (9.SC 10c)¹⁹ dotyczącą działań na rzecz wzmocnienia inwentarzy, w tym opracowania praktycznego przewodnika na temat inwentarzy i nielegalnego handlu, prowadzenia szkoleń w zakresie tworzenia, aktualizowania i usprawniania inwentarzy oraz podjęcia współpracy międzynarodowej w tym zakresie. W uzasadnieniu decyzji podkreślono znaczenie inwentarzy w ochronie dóbr kultury oraz przedstawiono główne wyzwania i priorytety działań UNESCO w tym zakresie. Zaznaczono, że dobrze udokumentowane inwentarze, jako narzędzie w walce z nielegalnym handlem dobrami kultury, stanowią kluczowy dowód własności na poparcie roszczeń o zwrot i restytucję podczas rozstrzygania sporów międzynarodowych, negocjacji ugodowych lub w procesach sądowych dotyczących zwrotu mienia utraconego w wyniku kradzieży. W przypadku kradzieży i nielegalnego handlu dobrze funkcjonujący mechanizm inwentaryzacyjny może umożliwić skuteczną wymianę informacji między zainteresowanymi stronami, a także instytucjami prowadzącymi międzynarodowe bazy danych, takie jak np. Interpol's Database of Stolen Works of Arts (WoA)²⁰ czy platforma World Customs Organization (WCO) ARCHEO Network²¹.

Przedstawiony na VII sesji Komitetu Pomocniczego (2019 r.)²² przegląd raportów krajowych państw stron na temat środków podjętych w celu implementacji

¹⁸ *Subsidiary Committee of the Meeting of States Parties to the UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (UNESCO, Paris, 1970), Ninth Session, Paris, UNESCO Headquarters, Room XI, 27 and 28 May 2021, C70/21/9.SC/3a. Rev2, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377296> [dostęp: 21.08.2022].*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ <https://www.interpol.int/How-we-work/Databases/Stolen-Works-of-Art-Database> [dostęp: 22.08.2022].

²¹ http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/cultural-heritage/archeo_brochure_en.pdf [dostęp: 21.08.2022].

²² *Seventh Session of the Subsidiary Committee of the Meeting of States Parties to the Convention concerning the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (UNESCO, Paris, 1970), UNESCO Headquarters, Room XI, 22 and 23 May 2019, Review of national reports submitted by the States Parties on the measures taken to implement the 1970 Convention, C70/19/7.SC/6, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000368563.locale=en> [dostęp: 18.08.2022].*

Konwencji z 1970 r. zarysował kluczowe problemy w tym zakresie: brak centralnych inwentarzy i inwentarzy obiektów sakralnych, problemy w zakresie digitalizacji zbiorów i stosowania ujednoczonych (standaryzowanych) systemów inwentaryzacyjnych, a także braki w zasobach ludzkich i materialnych. Zaznaczono, że zidentyfikowane trudności mogą wpłynąć na skuteczność krajowych i międzynarodowych baz danych dotyczących skradzionych dóbr kultury. 35% krajów opowiedziało się za potrzebą wnioskowania do UNESCO o wsparcie działań inwentaryzacyjnych. Jest to trzeci najwyższy wskaźnik wśród wszystkich wniosków o wsparcie, obok specjalistycznych szkoleń dla funkcjonariuszy policji i służb celnych. Dane przedstawione w ankietach i raportach dla muzeów wskazują również na pogłębiające się, m.in. w wyniku pandemii, dysproporcje w prowadzeniu inwentarzy między różnymi regionami. Na przykład kraje Afryki i małe rozwijające się państwa wyspiarskie (*small island developing states*, SIDS) stoją przed coraz większymi wyzwaniami zarówno pod względem możliwości inwentaryzowania zbiorów, jak i posiadanych zasobów. W raporcie UNESCO z wdrażania *Rekomendacji dotyczącej muzeów i kolekcji*²³, opublikowanym w 2019 r., w raporcie *Muzea na świecie w obliczu COVID-19* z maja 2020 r.²⁴ oraz w raporcie uzupełniającym z kwietnia 2021 r.²⁵ są wskazywane trudności w zakresie prowadzenia inwentaryzacji, spowodowane wykluczeniem cyfrowym regionów, w których infrastruktura muzealna jest wciąż na niskim poziomie, np. w Afryce i SIDS. Jedynie 5% tamtejszych muzeów może zapewnić sobie obecność w przestrzeni cyfrowej. Z tego powodu wiele muzeów nie sporządza inwentaryzacji swoich zbiorów, wskutek czego dobra kultura mogą być narażone na zniszczenie w przypadku nieprzewidzianych zdarzeń, takich jak klęski żywiołowe czy nielegalny handel.

W *Zaleceniu UNESCO z 2015 r. dotyczącym ochrony i promowania muzeów i kolekcji*, ich różnorodności oraz roli w społeczeństwie uznaje się digitalizację zbiorów muzealnych za główne wyzwanie dla muzeów na świecie. Wdrażanie polityki cyfrowej w muzeach w Afryce i SIDS obejmuje kwestie dostępu do Internetu, inwentaryzację cyfrową zbiorów, a przede wszystkim szkolenie personelu w zakresie zdobywania umiejętności cyfrowych. Nie we wszystkich instytucjach udało się rozwiązać kwestie tworzenia i powiększania inwentarzy i nadal niewiele muzeów zatrudnia pracowników zajmujących się strategią cyfrową swych instytucji. Raporty UNESCO z 2020 i 2021 r. potwierdzają nierówną dystrybucję dóbr cyfrowych niezbędnych w procesie inwentaryzacji zbiorów muzealnych oraz upowszechniania treści kulturowych i edukacyjnych, wskazując na braki minimalnej infrastruktury

²³ *Report on the implementation of the UNESCO 2015. Recommendation on Museums & Collections: Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society*, UNESCO, 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371549> [dostęp: 22.08.2022].

²⁴ *Museums around the world in the face of COVID-19*, UNESCO report, May 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> [dostęp: 22.08.2022].

²⁵ *Museums around the world in the face of COVID-19*, UNESCO report, April 2021, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376729_eng [dostęp: 22.08.2022].

ry informatycznej (sprzęt fotograficzny, skanery, komputery). W raporcie z 2020 r. podano, że od 2012 r. liczba muzeów na świecie wzrosła o prawie 60%, co oznacza, że ogólna liczba tych instytucji wynosiła w 2021 r. prawie 95 000²⁶. Na sytuację muzeów duży wpływ miał globalny kryzys zdrowotny, który szczególnie mocno uderzył w sektor muzealny. Według przedstawionych w raporcie szacunków 90% muzeów na świecie, czyli ponad 85 000 instytucji, zamknęło swoje podwoje, a wiele z nich może nie zostać ponownie otwartych²⁷.

Zamknięcie muzeów w czasie pandemii spowodowało konieczność poszukiwania alternatywnych rozwiązań ich funkcjonowania i utrzymywania kontaktu ze zwiedzającymi za pomocą przestrzeni cyfrowej i wirtualnej prezentacji zbiorów. Inicjatywy upowszechniania zbiorów online, prowadzone głównie przez duże instytucje muzealne, stanowią inspirację dla innych muzeów. Muzea, które zainwestowały w digitalizację zbiorów, odnotowały znaczny wzrost liczby odwiedzających ich strony internetowe w czasie *lockdownu* (np. muzeum Luwr odnotowało dziesięciokrotny wzrost liczby odwiedzin na swojej stronie internetowej w pierwszych dniach zamknięcia obiektu we Francji, a następnie liczba ta ustabilizowała się na poziomie trzykrotnie wyższym od średniej²⁸). Z tego względu w raporcie uzupełniającym UNESCO z kwietnia 2021 r. kładzie się nacisk na konieczność wdrożenia zrównoważonej polityki cyfrowej, uwzględniającej digitalizację i inwentaryzację zbiorów, zapewnienie wykwalifikowanego personelu, minimalnej infrastruktury informatycznej oraz stałego i bezpiecznego dostępu do Internetu²⁹. Przytoczone dane wskazują na ogrom wyzwań, przed jakimi stoją muzea dążące do przywrócenia normalnego funkcjonowania i kontynuowania działań na rzecz edukacji i upowszechniania kultury.

Rola UNESCO ma koncentrować się na przygotowaniu właściwej polityki/strategii, umożliwiającej instytucjom muzealnym zredukowanie ograniczeń i trudności narzuconych przez kryzys i przywrócenie zrównoważonego dostępu do zbiorów muzealnych. Angażując się w te działania, UNESCO podkreśla konieczność współpracy międzynarodowej na linii Północ-Południe we wszystkich obszarach swych kompetencji, w tym w upowszechnianiu dostępu do nauki, technologii i innowacji oraz wspieraniu rozwoju kompetencji. Impulsem do działań UNESCO jest realizacja Agendy na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030³⁰, przyznającej priorytetowe znaczenie nauce, technologii i innowacji (STI), promującej zrównoważo-

²⁶ *Museums around the world in the face of COVID-19*, UNESCO report, May 2020, s. 4.

²⁷ *Ibidem*, s. 13.

²⁸ *Avec le confinement, le Louvre voit la fréquentation de son site internet multipliée par dix*, 3.04.2020, https://www.francetvinfo.fr/culture/arts-expos/louvre/avec-le-confinement-le-louvre-voit-la-frequentation-de-son-site-internet-multipliee-par-dix_3898219.html [dostęp: 18.08.2022].

²⁹ *Museums around the world in the face of COVID-19*, UNESCO report, April 2021, s. 22.

³⁰ *Agenda na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030*, Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl/662/> [dostęp: 19.08.2022].

ny, inkluzywny model rozwoju gospodarczego (cel 9) oraz zmniejszeniu nierówności rozwojowych między krajami (cel 10) poprzez działania na rzecz upowszechnienia wysokiej jakości edukacji na wszystkich poziomach, zmniejszenia nierówności w dostępie do nauki i wiedzy, wyeliminowania wykluczenia cyfrowego i poszanowania różnorodności kulturowej.

Przedstawione na IX sesji Komitetu Pomocniczego Konwencji 1970 r. propozycje działań UNESCO na rzecz wzmocnienia roli inwentarzy w walce z nielegalnym handlem dobrami kultury obejmują m.in.:

1. Opracowanie praktycznego przewodnika na temat inwentarzy i nielegalnego handlu dobrami kultury (*a practical guidebook on inventories and illicit trafficking*). Punktem odniesienia publikacji mają być istniejące już standardy dotyczące dokumentacji i inwentaryzacji, w tym opracowane przez ICOM: *Statement of principles of museum documentation*³¹ oraz *International Guidelines for Museum Object Information*³².

Wartość referencyjną stanowią także dokumenty opracowane przez stowarzyszenia i instytucje zawodowe, takie jak: Spectrum³³, Dublin Core Metadata Initiative³⁴, CHIN Documentation Guide³⁵ and Suggested Standards the Categories for the Description of Works of Art³⁶. Przykładem wykorzystania międzynarodowych standardów inwentaryzacji i ewidencji dóbr kultury jest identyfikator Object ID³⁷, stosowany i promowany przez wiele podmiotów działających na rynku sztuki. Adresatami przygotowywanego przewodnika będą decydenci instytucji państwowych, muzea, instytucje kultury i podmioty działające na rynku sztuki. Celem publikacji jest:

- a) przedstawienie analizy znaczenia i ram prawnych systemu inwentaryzacji w walce z nielegalnym handlem oraz wsparcie procesu kształtowania polityki w tym zakresie,
- b) dostarczenie praktycznych wskazówek dotyczących procesu tworzenia i udoskonalania inwentarza w celu zapobiegania zagrożeniom i nielegalnemu handlowi,
- c) wsparcie działań w zakresie budowania potencjału instytucjonalnego i opracowania wytycznych w kontekście regionalnym,

³¹ Zob. przyp. 17.

³² *International Guidelines for Museum Object Information: The CIDOC Information Categories*, International Committee for Documentation of the International Council of Museums, June 1995, <https://cidoc.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/6/2018/12/guidelines1995.pdf> [dostęp: 21.08.2022].

³³ <https://collectionstrust.org.uk/spectrum/primary-procedures/inventory/> [dostęp: 20.08.2022].

³⁴ <https://www.dublincore.org/> [dostęp: 19.08.2022].

³⁵ <https://www.canada.ca/en/heritage-information-network/services/collections-documentation-standards/chin-guide-museum-standards.html> [dostęp: 18.08.2022].

³⁶ http://www.getty.edu/research/publications/electronic_publications/cdwa/ [dostęp: 21.08.2022].

³⁷ <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid/> [dostęp: 23.08.2022].

d) przedstawienie dobrych praktyk.

Zgodnie z planem przewodnik powinien zostać opracowany przez niezależnych ekspertów i udostępniony nie później niż do końca 2022 r.

2. Kilka ważnych projektów na rzecz wspierania inwentaryzacji zbiorów w regionach o wysokim priorytecie (Afryka i SIDS) opracowanych przez UNESCO przy wsparciu państw członkowskich i w ścisłej współpracy z kluczowymi partnerami. Przykładowo, w 2007 r. UNESCO rozpoczęło trzyletni program partnerski z ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property – Międzynarodowy Ośrodek Studiów dla Poprawy i Rozwoju Metod Konserwacji Dziedzictwa Kultury), którego celem jest pomoc muzeom krajów rozwijających się w zachowaniu zagrożonych kolekcji, ze szczególnym uwzględnieniem wzmocnienia działań na rzecz inwentaryzacji zbiorów. W 2019 r. Biuro UNESCO w Nairobi, we współpracy z ICOM, ICCROM i władzami Madagaskaru, rozpoczęło szkolenie dla specjalistów z 11 muzeów narodowych na Madagaskarze (finansowane przez rząd Japonii). W 2020 r. UNESCO zorganizowało w Burkina Faso szkolenie dla muzealników na temat inwentaryzacji w sytuacjach kryzysowych i digitalizacji inwentarzy. W lutym 2021 r. UNESCO przekazało irackiemu Muzeum Narodowemu w Bagdadzie sprzęt, materiały konserwatorskie i magazynowe w celu wzmocnienia działań prewencyjnych przeciwko nielegalnemu handlowi.
3. Kontynuowanie przez UNESCO prac na rzecz wzmocnienia inwentarzy, z uwzględnieniem dwóch głównych celów:
 - a) osiągnięcia kompleksowych i długoterminowych rezultatów w obszarach priorytetowych, takich jak Afryka, małe rozwijające się państwa wyspiarskie i strefy pokonfliktowe – poprzez realizację działań na rzecz eliminowania ryzyka nielegalnego handlu;
 - b) przeciwdziałania nierównościami i promowania wymiernej (skutecznej) wymiany i współpracy³⁸.

Obecnie UNESCO, we współpracy z Muzeum Narodowym w Bejrucie, realizuje projekt wsparcia odbudowy jego repozytoriów archeologicznych i zapobiegania nielegalnemu handlowi, a wspólnie z UE i regionami Bałkanów Zachodnich i Maghrebu – projekt *Inter-regional and crosscutting action aiming to strengthen the fight against illicit trafficking of cultural property*, poruszający m.in. zagadnienia inwentaryzacji. Kwestia znaczenia inwentarzy była też podnoszona podczas warsztatu online UNESCO Campus pt. *Jak walczyć z nielegalnym obrotem dobrami kultury* 31 maja 2022 r.³⁹, w którym udział wzięli przedstawiciele University of Poitiers, University of Heidelberg, Ionian University (UNESCO Chair for threats to the Cul-

³⁸ *Subsidiary Committee of the Meeting of States Parties to the UNESCO Convention...*, s. 3-4.

³⁹ *How to fight illicit trafficking of cultural property*, 31.05.22, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=CzTONpFOPZg> [dostęp: 18.08.2022].

tural Heritage and related activities) oraz Uniwersytetu w Opolu (Centrum Prawa Ochrony Dóbr Kultury UNESCO). Wydarzenie odbyło się w ramach kolejnego wspólnego projektu UNESCO i UE, dofinansowanego ze środków Unii Europejskiej⁴⁰. Wszystkie te inicjatywy mają na celu zwiększenie świadomości, edukację, a także wypracowywanie dobrych praktyk.

Rola inwentarzy w dokumentowaniu informacji o dobrach kultury jest niepodważalna. W Polsce inwentarze muzealiów są prowadzone przez muzea. Nasz kraj nie ma inwentarza centralnego. Niemniej znaczenie inwentarzy i innych spisów jest w polskiej myśli muzealniczej bardzo duże. Fakt wpisu do inwentarza muzealiów muzeum państwowego albo samorządowego skutkuje objęciem dobra ochroną prawną⁴¹. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że poza systemem znajdują się obecnie muzea kościelne i uczelniane. Poza muzeami wymienionymi w art. 5 ust. 1 ustawy o muzeach⁴² pojawia się kwestia zbiorów z muzeów prowadzonych przez osoby fizyczne, podmioty z sektora organizacji pozarządowych, a także z muzeów kościelnych i uniwersyteckich. Podmiot właściciela bądź organizatora muzeum wpływa bowiem na skutek związany z ewidencjonowaniem zbiorów.

Wydaje się, że rola inwentarzy – ważnego elementu w walce z nielegalnym wywozem i nowymi zagrożeniami spowodowanymi sytuacją geopolityczną w przyszłości się zmieni. Autorkom znana jest jednak sprawa dotycząca wykreślenia obiektu z inwentarza po umorzeniu postępowania karnego, a dokładnie po upływie 3 lat od daty uprawomocnienia się postanowienia o zakończeniu postępowania karnego. Rekomendowana procedura nie uwzględniała decyzji ministra zawierającej pozwolenie na wykreślenie z inwentarza muzealiów. Wydaje się, że jeśli inwentarze w Polsce mają w istocie mieć znaczenie w odzyskiwaniu dóbr kultury, to warto zrewidować ten model postępowania. Krajowy rejestr utraconych dóbr kultury przewiduje wpisanie muzealium do rejestru w przypadku kradzieży, a wykreślenie z tego rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Co więcej, w przepisie art. 24e ustawy o zabytkach i ochronie nad zabytkami nie ma mowy o wykreśleniu z powodu umorzenia postępowania karnego⁴³. Zastanawiająca jest tutaj relacja

⁴⁰ UNESCO's Cooperation with the European Union to Fight Illicit Trafficking of Cultural Property, <https://en.unesco.org/fighttrafficking/eu-cooperation> [dostęp: 18.08.2022].

⁴¹ O relacji inwentarza muzealiów i rejestru zabytków por. K. Zalaśńska, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, s. 42-43.

⁴² Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 385.

⁴³ Art. 24e. 1. Wykreślenie wpisu z krajowego rejestru utraconych dóbr kultury następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Wykreślenie wpisu z krajowego rejestru utraconych dóbr kultury następuje na wniosek podmiotów wskazanych w art. 24a ust. 3 albo z urzędu, w przypadku gdy:

- 1) właściciel odzyskał posiadanie utraconej rzeczy;
- 2) dane będące podstawą wpisu okazały się nieprawdziwe.

3. W przypadku określonym w ust. 2 pkt 2 skutki prawne dokonania wpisu w krajowym rejestrze utraconych dóbr kultury zostają zniesione z mocą wsteczną.

wykreślenia dobra z inwentarza muzealiów przy jednoczesnym dalszym pozostawieniu wpisu w krajowym rejestrze utraconych dóbr kultury.

W polskiej praktyce standardy UNESCO są wdrożone w wysokim stopniu. Wypada jednak zwrócić uwagę na konieczność weryfikacji inwentarzy w sytuacji, gdy dany obiekt nie stanowi własności muzeum. Taka sytuacja może wystąpić, gdy obiekt został wpisany do inwentarza, a muzeum nie nabyło skutecznie prawa jego własności, bądź też obiekt znajduje się w muzeum na podstawie umowy użyczenia. Posiadanie informacji na temat obiektów, momentu i okoliczności ich nabycia jest także istotne dla uznania potencjalnych roszczeń podmiotów, które uważają, że dany obiekt pochodzi z ich rodzinnej spuścizny.

Znaczenie inwentaryzacji dóbr, wsparcia muzeów potwierdza także powołanie zespołu dyrektorów muzeów przy UNESCO w związku z agresją Rosji na Ukrainę, a dokładnie inicjatywa Międzynarodowej Grupy Doradczej ds. Muzeów na rzecz udzielenia pomocy ruchomemu dziedzictwu kultowemu Ukrainy⁴⁴. Niezależnie od roli inwentarzy w ochronie dziedzictwa i walki z nielegalnym obrotem niezwykle ważna jest inicjatywa utworzenia Czerwonych List ICOM, a ostatnio projekt utworzenia takiej listy dla zagrożonego dziedzictwa Ukrainy. Dokument jest przygotowywany we współpracy z państwami sąsiednimi, w tym z ekspertami z Polski⁴⁵. Szczególną rolę ogrywa Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie, które działa w ramach Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Zadaniem Centrum jest koordynacja projektów w celu ratowania i ochrony ukraińskiego dziedzictwa ruchomego i nieruchomego⁴⁶. Działania obejmują dostawy materiałów zabezpieczających, współpracę ze stroną ukraińską i udział w międzynarodowej debacie na temat sytuacji geopolitycznej. Przykładowo 15 lipca 2022 r. podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ, które było poświęcone problematyce zniszczeń dziedzictwa kulturowego, głos zabrała w imieniu Narodowego Instytutu Dziedzictwa dyrektor Katarzyna Zalańska⁴⁷. W ostatnich miesiącach agresja Rosji na Ukrainę ukazała znaczenie inwentarzy. Szybkie reagowanie w sytuacji konfliktu zbrojnego jest możliwe wyłącznie, gdy posiada się dane dotyczące obiektów.

Nie można pominąć inicjatyw oddolnych w postaci projektu *Saving Ukrainian Cultural Heritage Online*⁴⁸, w ramach którego wolontariusze ściągają dostępne pliki online z ukraińskich instytucji i gromadzą na bezpiecznej chmurze. W pewnym

⁴⁴ UNESCO Emergency Group for Museums in Ukraine.

⁴⁵ *ICOM is Preparing an Emergency ICOM Red List of Cultural Heritage at Risk for Ukraine*, International Council of Museums, 28 czerwca 2022, <https://icom.museum/en/news/icom-is-preparing-an-emergency-icom-red-list-of-cultural-heritage-at-risk-for-ukraine/> [dostęp: 23.08.2022].

⁴⁶ *Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie*, NID, <https://nid.pl/en/centrum-ukraina/> [dostęp: 23.08.2022].

⁴⁷ Posiedzenie odbyło się z inicjatywy stałych przedstawicielstw przy Narodach Zjednoczonych trzech państw: Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Albanii i Ukrainy, nagranie z posiedzenia: *The Destruction of cultural heritage as a consequence of the Russian aggression against Ukraine - Security Council Arria Formula meeting*, 15.07.2022 [plik wideo], <https://bit.ly/NIDwONZ> [dostęp: 27.08.2022].

⁴⁸ *Saving Ukrainian Cultural Heritage Online*, <https://www.sucho.org/> [dostęp: 23.08.2022].

sensie powstanie nowej konstrukcji *safe cloud* obok *safe haven* jest to znak czasów. W tym przypadku ochrona wartości niematerialnych jest ważna, lecz wtórna w stosunku do ochrony obiektów materialnych. Nie można jednak nie zwrócić uwagi, że potencjalnie zagrożone nielegalnym wywozem i wprowadzeniem do obrotu obiekty w sytuacji posiadania inwentarzy, także w wersji zdigitalizowanej czy w systemach informatycznych, będą łatwiejsze do ustalenia jako pochodzące ze zbiorów publicznych. Umożliwia to identyfikację obiektów i przekazywanie danych w przypadku ich ewakuacji.

Ewidencja, inwentaryzacja dóbr stanowią podstawę systemu ochrony. Nowe wyzwania ukazują, że prace nad inwentarzami, ich regularne rozbudowywanie są ważne zarówno w okresie pokoju, jak i konfliktu zbrojnego. Istotna pozostaje także edukacja o dziedzictwie kultury, podnosząca świadomość dotyczącą dokumentacji obiektów⁴⁹. Tym bardziej oczekiwane są projekty planowane przez UNESCO dotyczące dalszego wspierania inwentaryzacji oraz powstania przewodnika na temat inwentarzy i nielegalnego handlu dobrami kultury.

Bibliografia

- 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 24 June 1995), <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/> [dostęp: 31.08.2022].
- Agenda na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030*, Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl/662/> [dostęp: 19.08.2022].
- Avec le confinement, le Louvre voit la fréquentation de son site internet multipliée par dix*, 3.04.2020, https://www.francetvinfo.fr/culture/arts-expos/louvre/avec-le-confinement-le-louvre-voit-la-frequentation-de-son-site-internet-multipliee-par-dix_3898219.html [dostęp: 18.08.2022].
- Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie*, NID, <https://nid.pl/en/centrum-ukraina/> [dostęp: 23.08.2022].
- Draft Programme and budget for 2022-2025 (41 C/5) – UNESCO 2021*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375756> [dostęp: 31.08.2022].
- Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r., sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r., Dz. U. z 2012 r., poz. 248.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/60/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego, zmieniająca rozporządzenie (UE) nr 1024/2012 (wersja przekształcona), Dz. Urz. UE L 159 z 28.05.2014.
- How to fight illicit trafficking of cultural property*, 31.05.22, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=CzTONpF0PZg> [dostęp: 18.08.2022].
- <https://www.dublincore.org/> [dostęp: 19.08.2022].

⁴⁹ A. Jagielska-Burduk, M. Pszczyński, P. Stec, *Cultural Heritage Education in UNESCO Cultural Conventions*, „Sustainability” 2021, nr 13, 3548, <https://doi.org/10.3390/su13063548>.

- http://www.getty.edu/research/publications/electronic_publications/cdwa/ [dostęp: 21.08.2022].
- http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/cultural-heritage/archo_brochure_en.pdf [dostęp: 21.08.2022].
- <https://collectionstrust.org.uk/spectrum/primary-procedures/inventory/> [dostęp: 20.08.2022].
- <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid/> [dostęp: 23.08.2022].
- <https://www.canada.ca/en/heritage-information-network/services/collections-documentation-standards/chin-guide-museum-standards.html> [dostęp: 18.08.2022].
- <https://www.dublincore.org/> [dostęp: 19.08.2022].
- <https://www.interpol.int/How-we-work/Databases/Stolen-Works-of-Art-Database> [dostęp: 22.08.2022].
- ICOM is Preparing an Emergency ICOM Red List of Cultural Heritage at Risk for Ukraine*, International Council of Museums, 28 czerwca 2022, <https://icom.museum/en/news/icom-is-preparing-an-emergency-icom-red-list-of-cultural-heritage-at-risk-for-ukraine/> [dostęp: 23.08.2022].
- International Guidelines for Museum Object Information: The CIDOC Information Categories*, International Committee for Documentation of the International Council of Museums, June 1995, <https://cidoc.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/6/2018/12/guidelines1995.pdf> [dostęp: 21.08.2022].
- Jagielska-Burduk A., Pszczyński M., Stec P., *Cultural Heritage Education in UNESCO Cultural Conventions, „Sustainability”* 2021, nr 13, 3548, <https://doi.org/10.3390/su13063548>.
- Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/poland.pdf> [dostęp: 20.08.2022].
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r., Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190.
- Medium-Term Strategy for 2022-2029* (41 C/4), UNESCO 2022, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378083?posInSet=4&queryId=f4082765-2f1f-4710-a706-047db14472d1-draft-data-297> [dostęp: 31.08.2022].
- Museums around the world in the face of COVID-19*, UNESCO report, May 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> [dostęp: 22.08.2022].
- Museums around the world in the face of COVID-19*, UNESCO report, April 2021, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376729_eng [dostęp: 22.08.2022].
- Muzeum XXI Wieku. W 100-lecie I zjazdu muzeów polskich w Poznaniu*, <https://konferencja100.pl> [dostęp: 31.08.2022].

- O'Keefe P., *Commentary on the 1970 UNESCO Convention* 2nd ed., Institute of Art and Law, Buihth Wells 2007.
- Operational Guidelines for the Implementation of the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (UNESCO, Paris, 1970), https://en.unesco.org/sites/default/files/operational_guidelines_en_final_final_1.pdf [dostęp: 18.08.2022].
- Recommandation concernant les mesures a prendre pour interdire et empecher l'exportation, l'importation et le transfert de propriete illicites des biens culturels*, w: *Actes de la conférence générale. Resolutions*, Treizième session UNESCO, Paris 1964, s. 155-157, <http://orcp.hustoj.com/wp-content/uploads/2015/10/114581f.pdf> [dostęp: 31.08.2022].
- Report on the implementation of the UNESCO 2015. Recommendation on Museums & Collections: Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society*, UNESCO, 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371549> [dostęp: 22.08.2022].
- Saving Ukrainian Cultural Heritage Online*, <https://www.sucho.org/> [dostęp: 23.08.2022].
- Seventh Session of the Subsidiary Committee of the Meeting of States Parties to the Convention concerning the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (UNESCO, Paris, 1970), UNESCO Headquarters, Room XI, 22 and 23 May 2019, Review of national reports submitted by the States Parties on the measures taken to implement the 1970 Convention, C70/19/7.SC/6, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377296> [dostęp: 18.08.2022].
- Statement of principles of museum documentation*, CIDOC Documentation Standards Working Group, 6 June 2012, Version 6.2, https://cidoc.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/6/2020/03/principles6_2.pdf [dostęp: 20.08.2022].
- Subsidiary Committee of the Meeting of States Parties to the UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (UNESCO, Paris, 1970), Ninth Session, Paris, UNESCO Headquarters, Room XI, 27 and 28 May 2021, C70/21/9.SC/3a. Rev2, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377228> [dostęp: 21.08.2022].
- The Destruction of cultural heritage as a consequence of the Russian aggression against Ukraine - Security Council Arria Formula meeting*, 15.07.2022 [plik wideo], <https://bit.ly/NIDwONZ> [dostęp: 27.08.2022].
- UNESCO's Cooperation with the European Union to Fight Illicit Trafficking of Cultural Property, <https://en.unesco.org/fighttrafficking/eu-cooperation> [dostęp: 18.08.2022].
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 385.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 840.
- Zalasińska K., *Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r.*, w: W. Kowalski, K. Piotrowska-Nosek, H. Schreiber, K. Zalasińska, *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, red. K. Zalasińska, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014.
- Zalasińska K., *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020.
- Zalecenia dotyczące ochrony i promowania muzeów i kolekcji, ich różnorodności oraz roli w społeczeństwie*, Paryż, 20 listopada 2015 r., [https://nimos.pl/files/articles/194/zalecenia_UNESCO_w_sprawie_muzeow_PL_-_NIMOS_\(2\).pdf](https://nimos.pl/files/articles/194/zalecenia_UNESCO_w_sprawie_muzeow_PL_-_NIMOS_(2).pdf) [dostęp: 21.08.2022].